

Osmanlı Devleti'nin Aşiretlere Bakış Açısı ve Adıyaman İli Aşiretleri Üzerine Bir Araştırma (1840–1890)

Yrd. Doç. Dr. Ramazan Arslan

Bartın Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
ramazanarslan02@gmail.com

Özet: Toplumsal yapı içinde önemli bir yeri olan aşiret kavramı, aynı soydan gelme inancı üzerine kurulmuştur. Bu inancın temelinde ise var olan toprakların başka ailelerin eline geçmesini önleme mantığı yatmaktadır.

Aşiret kavramının önem kazandığı Osmanlı Devleti'nde, izlenilen politikaların bir gereği olarak Kürt aşiret reislerinin nüfuzlarından yararlanılmış, diğer devletlerin baskınlarına karşın örgütlenmeleri sağlanmıştır. Ayrıca, konar-göçer aşiretler, ziraatla uğraşmaya teşvik edilmiş ve olası baskınlara karşı toprakları korumaları karşılığında vergiden muaf tutulmuşlardır. Ayrıca, iskân politikası çerçevesinde aşiretlere toprak tahsisi yapılmış ve bu aşiretlerin yaşadıkları bölgelerde okullar açılmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin aşiretlere bakış açısı ve aşiretlere yönelik izlediği politikalar ele alınmış, arşiv belgelerinden hareketle ortaya konulan XIX. Yüzyılda Adıyaman da bulunan aşiretlerin sosyal hayatı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşiretler, Adıyaman, XIX. Yüzyıl, Adıyaman Aşiretleri

A Research on Point of View of Ottoman State about Tribes and on Tribes of Adıyaman Province (1840-1890)

Abstract: The concept of Tribe, which has a critical place within the social structure, is based on the belief of coming from the same descendance. The foundation of this belief is shaped by the logic of preventing the present lands from being captured by other families.

In the Ottoman State where the concept of tribe gains importance, influences of Kurdish tribal leaders were used as a necessity of followed policies and they were allowed to get organized against the raids of other states. Additionally, nomadic tribes were encouraged to engage in agriculture and were kept exempt from taxes in return for their protection of the lands against any potential raid. Further, tribes were allocated lands within the framework of developmental policy and schools were opened in regions where these tribes lived.

In this study, point of view of Ottoman State about Tribes and policies followed by it towards the tribes are discussed, social life, of the tribes that were present in Adıyaman in XIX Century that was discovered starting from the archive documents, was analyzed.

Keywords: Tribes, Adıyaman, XIX Century, Tribes of Adıyaman

Giriş

Günümüzde sosyal bilimcilerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, toplumsal terimler için somut tanımlar ortaya koymaktır. Bir grubun toplumsal kimliği, zamanı ve yeriyle ilişkili olarak kendine özgü özellikler gösterir. Grup kimliği, kültürle yakından ilgili olduğu için “grup kimliğini oluşturan nedir?” ve “bir toplumsal grubun sınırları nelerdir?” gibi sorulara evrensel cevaplar bulmak olanaksızdır. Bu durumun en iyi örneği “aşiret” terimidir (Özoğlu, 2005: 63).

Aşiret kavramını tanımlamak için birçok toplumsal kuram geliştirilmiştir. Bu kuramların her biri aşireti farklı biçimde tanımlamaya çalışmıştır. Örneğin; Hourani'deki aşiret kavramı tarımsal, doğal bir kırsal toplum olgusu ve grup dayanışması olmak üzere iki şekilde ele alınmış ve iki tür toplumsal varlığa işaret etmek için kullanılmıştır. Köylerin oluşturduğu kooperatif birlikleri gibi kırsal toplum olgusuna göre, bu gruplar, hayvancılık yapan grupların göçünde, ekim ve hasat işlemlerinde ve toprağın dağıtımını gibi işbirliğini gerektiren durumlar nedeniyle birbirlerine tutunurlar. Bunlar daha çok birtakım işbirlikleri yakınlık, ortak soydan gelme veya sonradan oluşmuş evlilik gibi yollarla meydana gelen akrabalık kanalıyla birbirlerine bağlanırlar. Hourani'ye göre bu akrabalık bağlarının ortaya çıkmasının asıl nedeni; grupların bazı sebeplerle birbirinden ayrılması, kendisine ait toprağın başka ailelere geçmesinin önlenmesi ya da ortak çıkarlardan dolayı insanların birbirleriyle ilişki kurma ihtiyacıdır. Grup dayanışmasına dayanan ikinci husus ise bir grup ile ortak soy arasındaki kurgusal ilişki söz konusudur. Tarihi sürece bakıldığında genelde bu ilişkilere rastlamak özelde ise XIX. Yüzyılda Adıyaman ilinde bulunan aşiretleri de bu çerçevede düşünmek mümkündür.

İşte bu makalede Osmanlı Devleti'nin aşiretlere olan bakış açısı ve aşiretlere yönelik izlediği politikalar gözden geçirilecek ve XIX. Yüzyılda Adıyaman ilinde bulunan aşiretler ve bu aşiretlerin sosyal yapısı incelenecektir.

1. Osmanlı Devletinin Aşiretlere Bakış Açısı

Osmanlı Padişahlarının Kürt aşiret reislerinin nüfuzundan yararlandıkları bilinmektedir. İzlenen politika gereği aşiret reislerinin diğer devletlerin baskınlarına karşı örgütlenmesi sağlanmıştır. Örneğin; Yavuz Sultan Selim, Osmanlı sarayının hizmetinde nüfuzlu bir Kürt olan danışmanı Mevlana İdris Bitlisi³'yi Kürt aşiret reislerini Safeviler'e karşı örgütlemesi için gönderdi. İdris Bitlisi, en az yirmi Kürt aşiret reisinin bağlılığını kazanmayı başardı. Bitlisi'nin, hem Osmanlı Devleti hem de Kürt aşiret reisleri arasında aracılık konumunu son derece etkili bir şekilde kullanması, Diyarbakir ve

³ İdris-i Bitlisi, Akkoyunluların divan kâtiplerinden idi. Çaldıran savaşından sonra Osmanlıların hizmetine girmiştir (Uzunçarşılı: 274-275).

civarının kolayca Osmanlı topraklarına katılmasına yardım etmiştir (Özoğlu, 2005: 68).

Osmanlı Devleti, ayrıca, parçalı Kürt gruplarını yönetmek için bunları aşiret seviyesi üzerinde daha geniş ve daha yönetilebilir birimler şekline sokarak “birleştir ve yönet” politikası gütmüştür. Bu şekilde devlet kendi kökenlerini Araplara dayandırarak meşrutiyet kazanmaya çalışan Kürt soylularına ihtiyaç duymuştur. Safevi ve Akkoyunlu yönetimlerinin aksine Osmanlılar, Kürt aşiretleri üzerindeki artık sönmüş olan otoritelerini yeniden tesis etme çabalarında geleneksel Kürt yöneticisi tabakasını destekledi ve pekiştirdi (Özoğlu, 2005: 72).

Osmanlı devletinin yıkılışına kadar Osmanlı yöneticilerinin gözü daima Kürt aşiretlerinin yoğun olarak yaşadıkları yerler üzerinde oldu ve bir Kürt emirliğinin ortaya çıkmasına hiçbir zaman izin vermediler. Bunun yerine özellikle Abdulhamid döneminde (1876–1909) Kürt aşiret kuvvetleri Osmanlı ordusuna eklendi ve Kürtlerin ileri gelenleri, rahatlıkla izlenerek yönlendirilebilecekleri İstanbul’a büyük ölçüde yeniden yerleştirildiler. Kürt aşiret kuvvetleri devlet tarafından Hamidiye Alayları adı altında örgütlendiler (Keskin, 2007: 69). 1308(1891)’de, uzak ve zor idare edilen Doğu Anadolu eyaletlerinde Rusya’nın olası girişimlerinden çekinen Abdulhamid, bölgeyi denetlemek ve acil bir güvenlik gücü sağlamak üzere “Hamidiye” birliklerini oluşturdu (Finkel, 2007: 446). Bu kuvvetler 1912–13 Balkan Savaşları’na dek kullanıldı. Sultan Abdulhamid ayrıca ismi sonradan Diyarbakir olarak değiştirilen ve Kürdistan⁴ olarak bilinen bölgede kalan küçük aşiret liderlerinin çocuklarını eğitmek ve belli bir dereceye kadar yönlendirebilmek için Aşiret Mektepleri’ni kurdu (Özoğlu, 2005: 89). II. Abdulhamid Han tarafından 1309(1892)’de aşiret çocuklarının eğitimi için İstanbul’da açılan okul, 21 Eylül 1892 tarihinde açıldı. Okula ilk olarak Halep, Bağdat, Suriye, Musul, Basra, Diyarbakir, Trablusgarb vilâyetlerinden 4’er talebe alındı (Keskin, 2007: 69).

1.1. Osmanlı Devleti’ndeki Aşiretlerde Sosyal Hayat

Osmanlı yönetiminden önce konar-göçerler, göçebeler olarak bilinirdi (Tabakoğlu, 2003: 84–85). Göçebeler, hareket içinde her an birlikte olan (Tezel, 1986: 32), yaz ve kışları ayrı ayrı yaylaklarda ve kışlaklarda yaşayan unsurlar olarak da tanımlanabilir (Tabakoğlu, 2003: 84–85). Genelde aşiretlerden meydana gelen göçebeler için zaman, daha tek düze, sınırsız ya da mevsimlik olarak algılanır. Saat, gün ve haftalardan daha çok,

⁴ 1263(1847) ve 1283(1867) yılları arasındaki Devlet Salnameleri, “Eyalet-i Kürdistan”ın merkezi hükümet tarafından kurulduğunu ve doğrudan yönetildiğini göstermektedir. 1283(1867) Devlet salnamesinde “Kürdistan” adının üzeri çizilmiş ve yerine “Diyarbakır” konulmuştur. 1280/1864 yılından sonra Kürdistan’dan bir eyalet olarak bahsedilmemiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz (Özoğlu, 2005: 72).

mevsimler dikkate alınır. Bu algılamaya uygun olarak sınırsız bir mekân anlayışı vardır (Şahin, 1991: 14). Dolayısıyla konakladıkları yerlerin az çok belirli oluşu, onların yarı göçebe olarak adlandırılmalarının daha doğru olduğunu gösterir. Bunlar kendi ihtiyaçlarını giderecek kadar tarımla uğraşıyorlardı. Ancak asıl geçim kaynakları hayvancılık idi.

Göçerler sahip oldukları hayvan sürülerini her yaz yaylalara çıkartıp otlak ararlar, kışları da barınmak için kışlağa yani düze inerlerdi. Büyük sürülerle ve kalabalık insan kitleleriyle yapılan bu gidiş-gelişler yerleşik halkın ekinlerine, hayvanlarına vs. zarar vermekteydi. Göçebelerin kendi başlarına buyruk olmaları, devlet disiplinine uymak istememeleri ve gidiş-gelişlerinde yol üzerindeki halka bu şekilde zarar vermeleri, yerleşik halk ile sürtüşmelerine yol açmıştır. Ortaya devletin müdahalesini gerektirecek boyutta sürtüşmelerin çıktığı da olmuştur. Bu göçebe-yerleşik çekişmeleri daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir (Tabakoğlu, 2003: 84–85). Bu çerçevede bakıldığında ekonomisi tarıma dayanan Osmanlı Devleti, ziraat alanlarını canlandırmak için konar-göçer (Lindner, 1983: 75) topluluklardan yararlanma yoluna gitmiştir. Bu amaçla konar-göçerler, uygun yerlere yerleştirilerek (Emecen, 2003: 177) ilgili bölgeyi zararlı insanlardan korumak ve ziraatle uğraşmak şartıyla bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır (Halaçoğlu, Ermeni Tehciri, 2007: 129).

Göçebe unsurlar, Batı, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaygın şekilde bulunmaktaydı. Orta Anadolu'da yaşayan göçebelere ise daha çok yerleşik hayat tarzı görülmekteydi (Tabakoğlu, 2003: 85). Konar-göçerlerin yaşam tarzlarına uygun yerleri tercih etmeleri, nüfus hareketleri de etkilemiştir. Örneğin günümüzde Adıyaman ilinin bir ilçesi olan Besni'nin çevresinin, hayvancılıkla geçimini sağlayan konar-göçerler tarafından, yılın belirli dönemlerinde konaklamak için tercih edilen bir yer olduğu görülmektedir. Bu anlamda mevcut yaylaların konar-göçerlerin ihtiyaçlarını karşılar nitelikte olması buraların tercih edilmesinde etkin rol oynamıştır. Bu sebepten dolayı farklı dönemlerde çeşitli yerlerden Besni ve çevresine göç hareketleri yapılmıştır. Bu nüfus hareketleri, bölgeyi sosyo-ekonomik açıdan etkilemiştir. Konar-göçerlerin bazıları yerleşik düzeni tercih etmiş, tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.

1.2. Aşiretlerin İskân Politikaları

Arşiv belgeleri bize, devletin aşiretler arası nizamı temin için göçebe aşiretlerin iskânına gayret gösterdiğini, iskân edilen aşiretlere geçimlerini sağlamak amacıyla toprak tahsisi dâhil her türlü yardımı yaptığını, eğitim ve öğretimleri için okullar açtığını göstermektedir. Ayrıca, aşiretlerin yerleştirilmesinde aşiret reislerinin şehir ve kasabalara yerleştirilmesine özen gösterilmiştir. Bunun dışında aşiretler, ayrı ayrı yerlere ve dağınık hâlde yerleştirilmiştir (Karpat, 2003: 19). Yine aşiretlerin iskânları sırasında devletle bağlarının zayıflamamasına da dikkat edildiği anlaşılmaktadır (Öke, 1995: 17). Devletin bu konudaki genel politikası, hâkim coğrafyada yer alan eyalet

ve sancaklarda da kendini göstermiştir. Örneğin; XIX. Yüzyılda Hısnımansûr kazasındaki (günümüzdeki Adıyaman ili) aşiretlerin iskânında, güzel hizmetler sergilediği ve gayret gösterdiği için Kaymakam Halil Efendi'ye beşinci rütbeden "mecdî" nişanı verilmiştir (BOA, A. MKT. MHM 420/96-1, 1285(1868). Yine, aşiretlerin yerleştirilmeleri konusunda aşiretlerin bağlı buldukları vilâyet makamların da uygun görüşleri alınmıştır. Bu konuda Harput Valiliğinin 15.Z.1264 (1867) tarihli yazısına burada yer vermekte yarar görülmektedir. Harput Valisi, Harput'ta bulunan aşiretlerin iskânları konusunda 1264(1867) tarihinde padişahlık makamına bir yazı yazmıştır.

Harput Valisi, 15.Z.1264(1867) tarihli yazısında; Dalyanlı Rüşvan aşiretinin 600 hanesinin bulunduğunu belirterek, bu aşiretin Ayıntab kazası ile Harput Vilâyetine bağlı Behisni kazasının Urban Ovası denilen yerde iskân edilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Şeyhbızınlı aşiretinin Malatya kazasında, Biricanlı oymaklarından Zinanlı Oymağının yine Malatya kazasının Kızılkeçi adlı yerde, Selür oymağının Erguvan kazasına bağlı Atakan köyünde, Gerülü Oymağı'nın yine Erguvan kazasına ait Cemiş denilen yerde iskân edilmeleri gerektiği yönünde görüş beyan etmiştir. Buna karşılık Harput Valiliğine verilen 8.1.1265(1848) tarihli cevabî yazıda Harput'taki aşiretlerin nerelere yerleştirilmelerinin daha uygun olacağı gerekçeleriyle birlikte belirtilmiştir. Buna göre; Urban Ovası'nın mevki olarak yol üzerinde bulunduğu, bu ovanın bir tarafında Zeytun⁵ Nahiyesinin olduğu, ayrıca bu yerlerin henüz yoluna konulmadığı belirtilerek, aşiretlerin buralara yerleştirilmeleri durumunda, bu aşiretlerin doğuştan gelen sahip oldukları mizaçları dolayısıyla yerlerinde pek rahat bir şekilde duramayacakları, etrafta bulunan köy halkına kötülük yapabilecekleri, ayrıca Kozan ve Gâvur dağları da yakın olduğu çin buralara firar edebilecekleri vurgulanmıştır. Ayrıca Afşar aşiretlerinin ne derece sıkı kontrol altında tutuldukları hatırlatılarak bu aşiretlerin yerleştirilmesi için zamana ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bunun yanında, Diricanlı Oymaklarının Malatya ve Erzurum kazalarına yerleştirilmesinin uygun olacağı açıklanmıştır (BOA, A. MKT, Dosya No: 162, Vesika No: 8, Belge no:1-2, 1265(1848).

2. XIX. Yüzyılda Adıyaman İlinde Bulunan Aşiretler

Adıyaman ilinde söz konusu dönemde bulunan aşiretlere geçmeden önce, il hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Günümüzde Adıyaman, En eski yerleşim yerlerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan bir ildir. Çeşitli dönemlerde Artuklu, Eyyubî ve Selçuklular'ın hâkimiyetine giren Adıyaman, Yavuz Sultan selim döneminde 1515'te Osmanlı topraklarına katılmıştır (Halaçoğlu, 1988: 377). Eski adıyla Hısn-ı mansûr olarak bilinen ve 1926'da "Adıyaman" olarak değiştirilen bu il, deniz seviyesinden 725 m. yükseklikte kurulmuş, yüzölçümü 7.614 km²'dir.

⁵ Zeytun, bahse konu tarihlere Maraş'a bağlı bir nahiye olup dağlık bir bölge idi.

Adıyaman, XIX. Yüz yılın sonlarına doğru, Elbistan, Maraş gibi çeşitli sancaklarda bir kaza statüsünde kalmış (BOA ML. MSF. 17817:2), 1923'ten 1954 yılına kadar Malatya'nın bir ilçesi olmuş, 1954'te il durumuna getirilmiştir (Uzunçarşılı İ, Büyük Osmanlı tarihi:276).

XIX. Yüzyılda Adıyaman'da bulunan aşiretlerin isimleri Osmanlı Devleti'nin nüfusu konusunda önemli bir kaynak niteliğinde olan "Devlet Salnameleri"nden çıkarılmıştır. Bilindiği gibi Devlet salnameleri, Osmanlı nüfusu konusundaki ikinci önemli bilgi kaynağı yıllıklardır. Kısaca "Salname" olarak da bilinen imparatorluk yıllıkları, düzenli olarak yayınlanmış 66 ciltten oluşmaktadır. 1847'den 1918 yılına kadar yayımlanmış salnameler yalnızca Birinci Dünya Savaşı sırasında yayımlanmamıştır. Vilayet Salnameleri ise, 1868'den itibaren yayımlanmıştır. Bu açıdan söz konusu salnameler, Osmanlı toplumsal ve ekonomik hayatına ilişkin son derece değerli kaynaklardır. İşte biz de aşiretlere ilişkin bilgileri bu salnamelerden elde etmeye çalıştık. 1310/1892 tarihli Ma'muretül-aziz salnamesine göre Hısnımansur'a 235 köy bağlıydı. Bu köylerin ekserisi Kürt aşiretlerinden meydana gelmekteydi (Ma'muretül-Aziz Salnamesi, tarih 1310/1892, s.82; BOA, A. MKT, Dosya No: 161, Vesika No: 55, Belge no:1). 1308/1890 tarihinde Ma'muretülaziz Vilâyeti'nin muhtelif yerlerinde Kürt aşiretlerinin olduğunun bilinmesi yukarıdaki bilgiyi doğrulamaktadır (BOA, Y.MTV 51/99, Belge No:2, 1308/1890).

Adıyaman, 19. Yüzyılda Harput ve Diyarbakır Vilâyetine bağlı bir kaza idi. 1288 (1871) tarihinde Diyarbakır Vilâyetinde 8 aşiret bulunmaktaydı. Bunların dördü Araplaşmış aşiret olarak bilinirdi ki kayıtlarda "aşâyir-i müsta'reban" olarak geçmektedir. Bunların dışındaki diğer 4 aşiret ise "aşâyir-i Urban" olarak bilinmektedir. Urban aşiretler, Şems Aşireti, Tay Aşireti, Şerabil Aşireti ve Bekârâ Aşiretidir. Araplaşmış aşiretler ise, Meyilli Aşireti, Geyri Aşireti, Dekor Aşireti ve Karakeçi Aşireti idi (Diyarbakır Salnamesi, tarih 1288(1871),: 186).

1303(1885) tarihi itibarıyla Hısnımansûr kazasında 6 aşiret vardı. Bu aşiretlerin nüfusu 4650 idi. Bu nüfusun % 8'i Yerli Hazrasorlu, % 5'i Göçer Hazrasorlu, % 32'si Samur Kâvisi, % 22'si Paşa Kâvisi, % 16'sı Kalyon Kâvisi, % 17'si İçel Kâvisi'ne aittir.

<u>Aşiret adı</u>	<u>Nüfusu</u>	<u>Yüzdelik Oranı</u>
Yerli Hazrasorlu ⁶	350	% 8
Göçer Hazrasorlu	250	% 5
Samûr Kâvisi	1500	% 32
Paşa Kâvisi	1000	% 22
Kalyon Kâvisi	750	% 16
İçel Kâvisi	800	% 17

⁶ AŞS, numara 238: 61

Toplam 4650 100

Görüldüğü gibi, aşiretlerden nüfusu en fazla olan aşiret, Samûr Kavisi Aşiretidir. Göçer Hazrasorlu Aşireti ise en az nüfusa sahip olduğu görülmektedir (Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih 1301/1883:119). Sosyolog Orhan Türkdoğan, yaptığı araştırmada (Türkdoğan, 2008: 16) günümüzde Adıyaman ilinde 48 aşiret ve kabile bulunduğunu, bu aşiret ve kabilelerin salt Kürtçe konuştuğunu, Zazaca-Kürtçe ortak dili konuşanların sayısının 14 kadar olduğunu belirtmektedir.

Günümüzde Adıyaman'ın bir kazası olan Kâhta'da 1301/1883 tarihinde 9 aşiret bulunmaktaydı. Bu aşiretler, Bayey, Poskılan, Gerger, Cihanbeyli, Zevgan, Hamsik İzolisi⁷, Kâvdizi, Nohutlu ve Beybol aşiretidir.

Gerger Aşireti %32 ile en fazla nüfusa sahip aşiret olarak görülmektedir. Beybol %13 ile ikinci ve Zevgan %11 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Cihanbeyli ile Kâvdozi, Nohutlu ile Poskılan aşiretleri aynı nüfusa sahiptir.

<u>Aşiret adı</u>	<u>Nüfusu</u>	<u>% oranları</u>
Bayek, Mea Tepehan	500	% 11
Poskılan	350	% 8
Gerger	1500	% 32
Cihanbeyli	300	% 6
Zevgan	500	% 11
Hamsik İzolisi	250	% 5
Kâvdozi	300	% 6
Nohutlu	350	% 8
Beybol veya Bibol	600	% 13
Toplam	4650	100

Hamsik İzolisi Aşireti %5 nüfusu ile en az nüfusa sahiptir (Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih 1301/1883, s.120).

Diğer taraftan Adıyaman ilinin Besni kazasında ise 1264/1847 tarihinde bulunan aşiretler, Hasnani, Mihmanlı, Horanlı, Atmalı (BOA, ML. VRD. CMH 930, s.1, 1264/1847;BOA, ML. MKT 143, 1263/1847, s. 88), Müheykân, Rüşvan (BOA, ML. MKT 143, 1263/1847, s. 88), İzoli⁸, Çakallı (BOA, ML. MKT 143, s.89, 1263/1847;Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih

⁷ Türkdoğan, araştırmasında, Kâhta İzoli'lerinin Malatya'nın Kalecik ilçesi Derbent yöresinden buralara göç ettikleri belirtilmektedir (Türkdoğan, 2008: 56).

⁸ İzoli aşiretinin köken itibarıyla ilk yerleşim anlarının Güneydoğu olduğu ve bunların 15-16. Yüzyıllarda şekavet ve benzeri nedenlerden dolayı Osmanlı Hanedanı tarafından Rakka, Diyarbakır ve Mardin yöresinden Pütürge (Şiro), Harput, Adıyaman ve yörelerine sürüldüğü ve Kürtleştiklerini aktaran Türkdoğan, İzoli aşiretinin esas yatağının Adıyaman, Kâhta ve Besni yöreleri olduğunu belirtmektedir (Türkdoğan, 2008: 55-56).

1301/1883, s.120)⁹, Habiretdi (BO, ML. VRD. CMH 930, 1264/1847, s. 1), ve Haydar Aşiretidir (BOA, A. MKT. UM 362/71, 1276/1859).

Ayrıca, Besni şer'iyye sicillerinden Çakallı Aşireti (B.Ş.S, Sicil No: 190, 167/87; BOA, A.MKT. MHM, 7/93–1, 1264/1847), Kör Osman Aşireti (B.Ş.S, Sicil No: 190, 167/88), Köseyanlı Aşireti (B.Ş.S, Sicil No: 190, 142/38) ve Karalar Aşireti (B.Ş.S, Sicil No: 190, 128/20) tespit edilmiştir.

Kısaca, XIX. Yüzyılda bir kaza olan Adıyaman ilinde 28 aşiret olduğu, bunların 13'ü Behisni (Besni kazası)'de, 9'u Kâhta kazasında ve 6'sı Adıyaman merkezde bulunduğu görülmektedir. Bu aşiretlerin toplam nüfusu 9300 idi.

3.3. 19. Yüzyılda Adıyaman Aşiretlerinde Sosyal Hayat

XIX. Yüzyılda Adıyaman ilinde bulunan aşiretlerin sosyal hayat tarzlarına bakıldığında bu aşiretlerin genel olarak yerleşik bir hayat sürdükleri görülmektedir. Bu aşiretlerin geçim kaynakları genellikle hayvancılık olduğundan, yaz aylarında hayvanlarını otlatmak için "yayla" denilen yüksek dağlara, serin tepelere çıktıkları, bu yönüyle sadece yaz aylarında bile olsa "haymenişin (çadır halkı)" olarak yaşadıkları görülmektedir. Yaz aylarını geçirdikten sonra köylerine dönen aşiretler, diğer yaz mevsimine kadar köyden dışarı çıkmazlardı (Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih 1301/1883, s.120). Sıcak bir yaz gününde Adıyaman'a varan Moltke, "Kürtler çok defa yazın köylerinden ayrılır ve sıcak mevsimi sürüleriyle birlikte serin dağlarda geçirirler; karların eriyip yeşil yaylakların meydana çıkmasını izleye izleye gittikçe daha yükseklere tırmanırlar" demiştir (Işık, 1998:67).

Adıyaman ilinde bulunan yaylaların burada yaşayan aşiretler arasında daha önceden dağılımının yapılmış olması ilginçtir. Öyle ki, bölgede yaşayan aşiretlerin hangi yaylaya gideceği önceden belliydi. Örneğin, Behisni'deki aşiretlerden sadece Rüşvan Aşireti, Bulam Nahiyesindeki yaylaya, diğer aşiretler ise Bulat, Sürgü yakınındaki Beydağı Yaylası'na gidebilirdi. Aynı şekilde Hısnımansûr'daki aşiretler Akdağ'daki yaylaya, Kâhta'daki aşiretler ise Nohutlu Dağı'ndaki yaylaya gitmek durumundaydı (Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih 1301/1883, s.120).

⁹16. yy. kaynaklarında Çakallı Cemaati olarak geçmektedir. 1519'da 89 hane18 mücerred, 1524'te 97 hane 9 mücerreddir. 1536 yılında görülmeyen cemaatin 1536 yılında kendisine bağlı diğer cemaatleri görmekteyiz. Çakallı cemaatinin 1530 yılında Başanlı taifesine bağlı cemaatler arasında yer aldığı ve bu tarihte 98 hane nüfusu olduğu kayıtlıdır (Taşdemir, Behisni, Hısn-ı Mansûr, Gerger ve Kâhta Kazalarının Sosyal ve İktisadî Durumu (1519–1563) (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994: 130); (BOA, ML.VRD.CMH 930, s.1, 1264/1847).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin aşiretlere bakış açısı ve XIX. Yüzyılda Adıyaman'da bulunan aşiretler konulu bu makalede, Osmanlı Devleti'nin aşiretlere özgü bir takım politikalar geliştirdiği, izlenen bu politikalar gereği aşiret reislerini diğer devletlerin baskınlarına karşı bir baskı unsuru olarak örgütlediği görülmüştür. Bununla birlikte Devletin gözü daima özellikle Kürt aşiretlerinin yoğun olarak yaşadıkları yerlerin üzerinde olmuştur. Bu politikaların gereği olarak aşiretler birbirinden uzak yerlere yerleştirilmiş, aşiret reislerinin çocuklarının eğitimi için İstanbul'da okullar açılmıştır. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin aşiretlere bakış açısı sürekli onları kontrol ve denetimle birlikte onların nüfuzundan yararlanma şeklinde olmuştur.

Diğer taraftan, XIX. Yüzyılda Adıyaman'da 28 aşiret olduğu tespit edilmiştir. Çadır halkı ya da "heymenişin" olarak da bilinen bu aşiretlerin tipik Osmanlı dönemindeki göçebeler gibi konar-göçer oldukları ve yerleşik bir hayat tarzı sürdürdükleri saptanmıştır.

Kaynakça

I. Arşiv Vesikaları

1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A. Defter Tasnifleri

1. Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri

(A.MKT.MHM):

Dosya No:420 , Gömlek No:96, Belge No:1

Dosya No:420 , Gömlek No:96, Belge No:1

2. Sadaret Mektubî Kalemî Belgeleri (A.MKT.):

Dosya No:162 , Gömlek No:8, Belge No:1

Dosya No:162 , Gömlek No:8, Belge No:2

3. Masârifât Muhasebeciliği Defterleri (ML.MSF.): 17817

4. Dosya No:51, Gömlek No:99, Belge No:2, Tarih:30.Za.1308

5. Cizye Defterleri (ML.VRD.CMH): 930

6. Mektubî Kalemî Defterleri (ML.MKT.): 143

B. Belge Tasnifleri:

Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler

(A.MKT.UM.): Dosya No:362, Gömlek No:71

C. Salmameler:

1. Diyarbekir Salnâmesi, tarih 1289/1872; 1286; 1287; 1288; 1292;

2. Ma'muretül-Aziz Salnamesi, tarih 1301; 1302; 1310; 1312

2) Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM):

a)- Adıyaman Şer'iyye Sicilleri: Nr. 238, 260, 262

b)- Besni Şer'iyye Sicilleri: Nr. 190, 200

II. Kitaplar

CAROLİNE, Finkel (2007), Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300–1923, 2. baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

EMECEN, Feridun M (2003), İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1988), İslâm Ansiklpedisi (Cilt I), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf (2007), Ermeni Tehciri (12 b.), Bab-ı âli Kültür Yayıncılığı, İstanbul .

KARPAT, Kemal H. (2003), Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Çev., B. Tırnakçı, İstanbul.

KESKİN, T. U. (2007), Alfabetik Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, Karma Kitaplar Yayınlar, İstanbul.

LİNDNER, R.P. (1983), Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia, Bloomington.

ÖKE, Mim Kemal (1995), Musul- Kürdistan Sorunu 191-1926, İz Yayıncılık, İstanbul.

ÖZOĞLU, Hakan (2005), Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği, Çev., N. Ö.- A. Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul.

ŞAHİN, Hüseyin (2002), Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

TABAKOĞLU, Ahmet (2003), Türk İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TEZEL, Yahya S. (1986), Cumhuriyet Döeminin İktisadî Tarihi (1923–150), Yurt Yayınevi, Ankara.

TÜRKDOĞAN, Orhan (2008), Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler, Timaş Yayınları, İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Büyük Osmanlı Tarihi (6.b. b., Cilt IV), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.